

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת קדושים: כניסה לספק סכנה להצלת חברו

לפני שנים רבות, אירעה גניבה גדולה בעיר וילנה. מדובר היה בגניבת חפצים יקרי ערך מתוך הכנסייה הקתולית שבעיר. האצבע המאשימה הופנתה אל הקהילה היהודית, שהאשמה שאחד מאנשיה הוא הגנב, ועל הקהילה להסגיר אותו לידי השלטון. סכנה גדולה ריחפה על הקהילה, סכנת נפשות של ממש. באותם הימים התגורר בוילנה גר הצדק אברהם בן אברהם, שבעברו היה מבאי הכנסייה ונקרא הגרף פוטוצקי. פנה גר הצדק לרבי אליהו מוילנה בשאלה, האם מותר לו לשקר ולומר שהוא הגנב, למסור עצמו לידי השלטון, ובכך יציל את כל הקהילה היהודית מסכנה. לדבריו, כיון שבעברו הוא היה מבאי הכנסייה, יתכן שהם לא יהרגו אותו, אך במעשיו הוא בוודאי יציל את הקהילה היהודית. הגר"א ענה לו שהוא צריך לשקול ולחשוב על הצעתו. גר הצדק לא חיכה, הלך לכנסייה וטען שהוא הגנב, ובכך הוא מצא את מותו.¹ מה הייתה הסתפקותו של הגר"א, שלא ענה לו מיד?

שנים רבות לאחר מכן, בימי שואת יהודי אירופה, נשאלה שאלה דומה.² הגרמנים החלו לתפוס יהודים ושלחו אותם למחנות השמדה. בין היהודים שנתפסו היו תלמידי ישיבת סלבודקה. משימת שחרור תלמידי הישיבה הוטלה על הרב דוד איצקוביץ שהיה לו קשר טוב עם הגרמנים. כעת עלתה השאלה, האם עליו להסכים ללכת לגוב האריות, שיתכן וגם הוא ייתפס. או שמא מאחר ומדובר רק על חשש וספק בלבד עליו להסכים לכך? המכנה המשותף בין שאלות מסוג זה היא השאלה האם אדם מחויב או רשאי להכניס את עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו הנמצא בסכנה ודאית?

בפרשת השבוע נאמר: "לא תעמוד על דם רעך אָנִי ה'",³ חובה ממנה למדו חז"ל שחייב אדם להציל את חברו המצוי בסכנה:

מניין לרואה את חברו טובע בנהר, או חיה גורתו, או ליסטין באין עליו, שהוא חייב להצילו? תלמוד לומר, לא תעמוד על דם רעך.⁴

עלינו לשאול, מה הדין כאשר חובה זו של הצלת חברו נפגשת עם הציווי אותו למדנו בפרשה הקודמת, 'וחי בהם',⁵ ציווי המחייב את האדם להישמר מכל סכנה ולהקדים את חייו לחיי חברו, כפי שלימד רבי עקיבא 'יְחִי אָחִיךָ עִמָּךְ - חייך קודמים לחיי חברך'.⁶

שאלה זו מעמתת בין שני ערכים יסודיים - בין חובת הצלת חברו מסכנה ודאית לבין החובה האישית המוטלת על האדם עצמו להישמר מכל סכנה. דוגמה למפגש זה הוא במקרה ואדם רואה את חברו טובע בים הסוער, האם הוא חייב לקפוץ לים ולהציל אותו, כדי לממש את חובת הצלת חברו המצוי בסכנת נפשות, אך במעשיו אלו הוא מכניס את עצמו לספק סכנה?

¹ רי"ד סולובייציק (נפש הרב, עמוד קסו אות א).

² שו"ת ממעמקים (ח"ב סימן א).

³ ויקרא (ט, טז).

⁴ סנהדרין (עג ע"א). ראו גם: רמב"ם (ה' רוצח פ"א הי"ד); שולחן ערוך (חוי"מ סימן תכו סעיף א).

⁵ ויקרא (יח, ה).

⁶ בבא מציעא (סב ע"א).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

כניסה לספק סכנה להצלת חברו שבסכנה

יתכן ומדובר על מחלוקת התלמודים - בתלמוד הירושלמי⁷ מתואר שרבי אימי נתפס ע"י שודדים וחייבו אותו נתונים בסכנה גדולה, עד כדי כך שחבריו החכמים אמרו שיש להכין תכריכים עבורו. אך ריש לקיש הסתכן עבור הצלתו ושחרר אותו מהשודדים. את מעשיו של ריש לקיש, ביאר הרב יוסף קארו,⁸ ולדבריו במקרה ואדם נמצא בסכנה ודאית ואילו חברו עלול לבוא לידי ספק סכנה אז אין ספק מוציא מידי ודאי. לפיכך, הוראת הירושלמי היא, שעל אדם להיכנס לספק סכנה במטרה להציל את חברו הנמצא בסכנה ממשית.⁹ לעומת זאת, בתלמוד הבבלי¹⁰ מובא שבני הגליל נחשדו שהרגו אדם. מאימת השלטון, הם דפקו על דלתו של רבי טרפון, כדי שיכניסם להסתתר בביתו. רבי טרפון סירב להכניסם בצל קורתו ולהגן עליהם. את סירובו ביארו התוספות¹¹ בשם רב אחאי גאון,¹² שרבי טרפון חשש שאם הוא יחביא אותם יתכן והשלטון יתפוס גם אותו כמי שנתן מקלט לפושעים, והוא אינו מעוניין להיכנס לספק סכנה עבור הצלתם מן הסכנה. מכך מבואר, אין לאדם חובה להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חברו הנמצא בסכנה ודאית.¹³ לאור העולה מדברי הבבלי, כתבו הפוסקים שזו הסיבה שהרמב"ם, הטור והשולחן ערוך לא חיוו דעתם אודות מקרה זה, ולדבריהם החובה להצלת חברו מסכנה היא רק במקרה שיש ודאות שהמציל אינו מסתכן בפעולת ההצלה. אבל אם אורבת לו סכנה ולו ספק סכנה, הוא אינו להציל את חברו אף שהוא נמצא בסכנה ודאית.¹⁴ כמובן שמדובר על היסק מהעדר הוראה מפורשת בספרי הפסיקה הללו, ודווקא בשל כך אפשר להסביר את הסתפקותו של הגר"א במקרה בו פתחנו, שכן לדבריו העדר הוראה מפורשת בספרי הפסיקה מחזירה אותנו למחלוקת התלמודים בשאלה האם אדם רשאי להכניס עצמו לספק סכנה עבור הצלת חברו המצוי בסכנה, ולכן הוא לא הכריע בשאלה זו.¹⁵

מחלוקת הפוסקים

יתכן והגר"א הסתפק, אבל הפוסקים ביקשו להכריע במחלוקת זו - יש מהם שסברו שחובה על אדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו שנמצא בסכנה ודאית. לפיכך, כתב הרב מנחם ריקאנטי¹⁶ שבמקרה בו השלטון הגוי מאיים על היהודי לקצוץ לו את אחד מאבריו שהוא לא ימות מכך, ואם היהודי לא יסכים לכך אז יהרגו את חברו, שחייב היהודי להניח לגוי לקצוץ את אחד מאבריו ובכך להציל את חברו, שכן אדם חייב להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו. הוראה כזו נמסרה בשם הרב חיים סולובייצ'יק¹⁷ בעת מגיפת הכולרה, אז הורה הרב לאנשים הבריאים לסייע לחולים, אף שיש בכך ספק סכנה עבורם, שכן הוא הכריע כדעת הירושלמי שאדם חייב להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו המצוי בסכנה ודאית.

⁷ ירושלמי (תרומות פ"ח ה"ד).

⁸ בית יוסף (חוי"מ סימן תכו); כסף משנה (הלי רוצח פ"א הי"ד).

⁹ הרב אברהם פלאגי (שו"ת ויען אברהם, חוי"מ סימן ב; הובאו דבריו בשדי חמד, ח"ב מערכת למ"ד כלל קמד).

¹⁰ נדה (סא ע"א).

¹¹ תוספות (נדה סא ע"א ד"ה אטמרינכו).

¹² שאילתות (שאילתא קכט). כ"כ: רא"ש (נדה פ"ט סימן ה); מאירי (נדה סא ע"א ד"ה לשון); ערוך לנר (שם ד"ה בד"ה אטמרינכו) בדעת רש"י. אך ראו בדברי הנצי"ב (העמק שאלה, קכט אות ד; מרומי שדה, נדה סא ע"א ד"ה ואם אטמין).

¹³ מאירי (סנהדרין עג ע"א ד"ה מי שראה; נדה סא ע"א ד"ה לשון); איסור והיתר הארוך (שער נט אות לח).

¹⁴ סמ"ע (חוי"מ סימן תכו ס"ק ב); פתחי תשובה (שם ס"ק ב) בשם אגודת אזור; מנחת חינוך (מצווה רלו אות ב); ערוך השולחן (חוי"מ סימן תכו סעיף ד).

¹⁵ ראו: ערוך השולחן (חוי"מ סימן תכו סעיף ד); משנה ברורה (סימן שכט ס"ק יט).

¹⁶ ריקאנטי (סימן תע).

¹⁷ נפש הרב (עמוד קסו אות ב). לביאור, ראו: שו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סימן יז קונטרס רפואה בשבת פרק ה אות ח).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

אולם פוסקים רבים¹⁸ הכריעו אחרת, ולדבריהם אין אדם חייב להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו הנמצא בסכנה ודאית. הרדב"ז¹⁹ התייחס לשאלת הריקנאטי, ולדבריו אסור ליהודי להסכים שהגוי יקפוץ לו איבר אף שבכך ייהרג חברו, שכן אין לאדם להכניס עצמו לספק סכנה אישי כדי להציל את חברו הנמצא בסכנה ודאית, והעושה כן הרי הוא 'חסיד שוטה'. הוא מסיים את דבריו באמירה חשובה, שדרכי התורה הם דרכי נועם, ולכן:

צריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברה, ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חברו.

לאור דברי הרדב"ז, כתב הרב אליעזר יהודה ולדינברג²⁰ שאם אדם רכש תרופה לה הוא זקוק, אך אין ודאות שהיא תציל אותו ממוות, אך תרופה זו יכולה להציל ממוות את חברו הזקוק לה והוא אינו מצליח להשיגה, אין בעל התרופה חייב, ואף אסור לו, לתת אותה לחברו.

אמנם הרדב"ז כתב שמי שעושה כן ומכניס עצמו לספק סכנה נקרא 'חסיד שוטה', אך יש פוסקים שכתבו שגם לשיטה זו שאסור לאדם להיכנס לספק סכנה עבור הצלת חברו הנמצא בסכנה ודאית, אם עשה כן מרצונו נקרא חסיד.²¹ לאור הוראה זו, שאדם רשאי להתחסד ולהיכנס לספק סכנה כדי להציל את חברו המצוי בסכנה ודאית, הורה הרב אפרים אשרי² לרב דוד איצקוביץ ללכת אל הגרמנים ולנסות להציל את תלמידי ישיבת סלבודקה, שהרי גם לדעת האוסרים להיכנס לספק סכנה, מכל-מקום העושה כן נקרא חסיד.

נמצאנו למדים על מחלוקת הפוסקים בשאלה האם אדם חייב או רשאי להכניס עצמו לספק סכנה עבור הצלת חברו הנמצא בסכנה ודאית. אך העיר הרב אליעזר יהודה ולדינברג,²² שדיון זה הוא כאשר המציל אינו נושא בתפקיד רפואי, אבל אם מדובר על רופא, הוא חייב לטפל בחולים הבאים אליו גם במחיר של כניסה לספק סכנה, שכן חלק מהחייב 'רפא ירפא' הוא לטפל בחולים במחלה מדבקת שיכולה להסב חולי לרופא, אך הוסיף:

אך בגשת הרופא לטפל בחולה כזה יש לו להתפלל תפלה מיוחדת לה... שלא יחשוב לו זאת לעוון מה שמכניס את עצמו לסכנה עבור כן ויעמוד לימינו להצילו ולהצליחו במעשיו.

¹⁸ ב"ח (ח"י"מ סימן תכו ס"ק ב); שולחן ערוך הרב (ח"י"מ ה"ל נזקי גוף ונפש ודיניהם סעיף ז); שו"ת יד אליהו (לובלין, סימן מג); שו"ת ציץ אליעזר (ח"י"ט סימן כח אות ג). להסבר שיטה זו: שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"י"ב סימן קעד ענף ד).

¹⁹ שו"ת רדב"ז (ח"י"ג סימן תרכז, אלף נב).

²⁰ שו"ת ציץ אליעזר (ח"י"ט סימן כח אות ג).

²¹ הנצי"ב (העמק שאלה, שאילתא קכט אות ד); שו"ת ממעמקים (ח"י"ב סימן א); עלי תמר (ירושלמי תרומות פ"ח ה"ד עמ' קלח); שו"ת ממעמקים (ח"י"ב סימן א); הרב שאול ישראלי (חוות בנימין, סימן יז אות ד); הרב יצחק זילברשטיין (אסיא, כרך מא עמוד 9-5).

²² שו"ת ציץ אליעזר (ח"י"ט סימן יז, קונטרס רפואה בשבת פרק ה).